

Vélemény, vita

HOZZÁSZÓLÁS MAKARA B. GÁBOR PROFESSZOR *PROBLÉMÁK AZ MTA SZAVAZÁSI ELJÁRÁSAIBAN* CÍMŰ CIKKÉHEZ¹

CONTRIBUTION TO PROFESSOR B. G. MAKARA'S ARTICLE ENTITLED *PROBLEMS IN THE VOTING PROCEDURES OF THE HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES*

Szentes Tamás

az MTA rendes tagja, professor emeritus, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest
Tamas.szentes@uni-corvinus.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

Makara professzor cikke a Magyar Tudományos Akadémián jelenleg még alkalmazott, valamilyest következtelen elvek és szabályok által meghatározott szavazási rendnek több fogyatékoságára mutat rá. Alábbi megjegyzéseim személyes tapasztalatokkal támasztják alá megállapításainak zömét, és néhány járulékos javaslatot is tartalmaznak.

ABSTRACT

Professor Makara's article points to several shortcomings of the voting system regulated by somewhat inconsistent principles and rules, which is still applied in the Hungarian Academy. My following remarks testify most of his statements by personal experiences, and include some additional suggestions, too.

Kulcsszavak: szétszavazás, stratégiai szavazás, sorszámos szavazás, többfordulós szavazás

Keywords: diverging voting, strategic voting, voting with ranking numbers, multiple rounds

Mint Akadémiánk egyik (fennmaradt elnevezése ellenére) leginkább heterogén összetételű osztályának, a Gazdasági és Jogtudományi Osztálynak a tagja és egykori elnöke Makara B. Gábor professzornak a levelező tagok megválasztása jelen-

¹ Megjelent a *Magyar Tudomány* 2020. áprilisi (181/4) számában.

legi módját kifogásoló megjegyzéseivel teljes mértékben egyetértek, és azokat az elmúlt több mint negyedszázados saját tapasztalataim alapján csak megerősíteni, alátámasztani tudom.

(1) Osztályunkon a tagválasztások során a legfőbb, rendre visszatérő és szinte megoldhatatlan problémát a „szétszavazások” jelentették, ami miatt több ízben is sikertelen volt az osztályunk számára megadott számú helyeknek, vagyis a kvótának a kitöltése, és – ami ennél is rosszabb – jó néhány, levelező tagságra érdemes jelöltet végleg el is veszítettünk a kitöltetlen helyek elvonása vagy a korhatár miatt. A szétszavazások nem utolsósorban az osztály akadémikus tagságának egyre több különböző tudományághoz, illetve szakterülethez tartozásából is következnek, ami tökéletesen igazolja Makara professzor megállapítását: „Ha sok a jó jelölt, és a szavazói csoportosulások (szakterületek) megpróbálják érvényesíteni értékrendjüket, akkor a jelenlegi szabályozás mellett a jelöltek közül az *egyfordulós, többségi választással összekötött rangsorolás* könnyen eredménytelen lehet.”

A jelölteknek, konkrétan a levelező tagságra ajánlottaknak a kvótát meghaladó száma és az osztály sokféle diszciplínát képviselő akadémikusokból, vagyis szavazójoggal bírókból álló összetétele mellett a *szétszavazásnak* – amint azt 2001. januári (akkor még osztályelnöki) körlevelemben megjegyeztem – az „a logikai, illetve pszichikai alapja, hogy az egyébként nyilvánvalóan vagy feltételezhetően leginkább támogatott jelölttel szemben a saját preferált jelöltnek az esélyét csak úgy lehet növelni, ha az előbbi »nem« szavazatot kap”. A legutóbbi tagválasztás előtt osztályunk akadémikus tagjaihoz címzett levelemben erről így írtam: „Teljesen nyilvánvaló, hogy *a szavazás eddigi módja egy olyan »negatív összegű játék«* eredményét valószínűsíti, amelyben valamennyi érintett fél csak veszít, minthogy az Osztály akadémikustagjai közül sokan, vagy akárcsak néhányan is, remélve az általuk preferált jelölt megválasztási esélyének növelését, eleve »nem«-mel szavaznak még azokra a jelöltekre is, akiket egyébként alkalmasnak találnának levelező tagságra. Így azután végső soron *valamennyi jelölt esélye csökken* (még a többség által preferált jelölteké is)...”

(2) A szétszavazások elkerülésére Makara professzor szerint az a megoldás is kétes kimenetelű, amelyben *az egyes jelöltek támogatottságának előzetes felmérése és egy annak alapján kötött megállapodás* után kerül csak sor az egyetlen megengedett, ún. „döntő” szavazásra abban a reményben, hogy ily módon az ajánlottak közül a legjobbak kerüljenek rá, mégpedig rangsorolva a közös akadémiai jelölőlistára, vagyis a Közgyűlés elé terjesztendő listára. Ezt a remélt eredményt ugyanis megghiúsíthatja a „stratégiai szavazás” jelensége, vagyis épp a tájékoztató felmérés miatt egyeseknek korábbi szavazatuktól, illetve a megállapodástól eltérő szavazása.

Két évtizeddel ezelőtt a IX. osztálynak egy, a tagválasztás előkészületeivel kapcsolatos megbeszélésen a levelező tagságra ajánlottak támogatottsága felmérését célzó ilyen „előszavazásnak” az alkalmazását a többség azért vetette el, mert ahogy az akkor elhangzott, és egy korábbi példa is bizonyította, épp a leginkább támogatott jelöltek kerülhetnek így hátrányba. Bár azóta – jobb híján – a felmérő előszavazás alkalmazása mégis rendszeressé vált, e „megoldás” kétes kimenetére vonatkozó megállapítás nagyon is helyeselhető.

(3) A szétszavazás veszélyét még korábban, az Eötvös József-koszorú elnyerésére előterjesztettek esetében a szavazás új módjával, és pedig az „igen” szavazatok melletti *sorszámozással* sikerült elkerülnünk. Erre való tekintettel már 2001-ben ezt a módszert javasoltam alkalmazni a tagválasztás esetében is, hangsúlyozva, hogy a szétszavazás veszélyét „a sorszámozásos szavazás” révén lehet leginkább csökkenteni. „Ebben az esetben ugyanis mindenki nyugodtan beírhatja az igent minden olyan jelölt nevéhez, akit egyébként alkalmasnak, érdemesnek tart az akadémiai tagságra (akárhányan legyenek is azok, és akármelyik diszciplínához tartozzanak is), hiszen a preferenciát a megszavazott jelöltek neve mellé írt sorszámokkal jelölheti, ami egyben a jelölteket minőségük szerint is rangsorolja.”² Javaslatomat az osztálytagok többsége azonban szükségtelennek vagy a szabályoktól eltérőnek tartva utasította el.

Egyébként 2019-ben, a tagválasztás előtt is bátorkodtam ismét javasolni – sajnos megint sikertelenül – az említett szavazási módszert. Konkrétan azt, hogy a szavazólapon a levelező tagságra ajánlott összes jelölt neve mellett az „igen” vagy „nem” szavazat számára szolgáló négyzet mellé „igen” szavazat esetében ki-ki írja be a saját preferenciáinak megfelelően azt a pontszámot (de fordított sorrendben), amelyet az általa ajánlott, illetve levelező tagságra érdemesnek tartott jelölteknek kíván adni. (Vagyis a leginkább preferált jelöltnek az összes ajánlott számával megegyező legmagasabb pontszámot, a kevésbé preferáltaknak egyre csökkenő pontszámot, végül a legkevésbé preferáltaknak csak 1-et írjon, akit pedig nem tart érdemesnek, vagyis akire nemmel szavaz, annak 0 pontot adjon.)

Makara professzor ezt a fajta „preferenciális – rangszámokkal történő – szavazást” nemcsak alkalmas módszerként és rangsorolásra világszerte használatosként említi, hanem még azzal a nyomós érveléssel is alátámasztja alkalmazhatóságát, hogy ti. a jelenlegi szabály szerint előírt egyetlen, vagyis egyfordulós, de kettős célú szavazás „a legjobb jelöltek kiválasztása” és egyben „rangsorolásuk” céljából „torz eredményekre vezethet”. Éppen ezért felveti, illetve javasolja, hogy:

² A IX. osztály 2001. január 17-én tartott üléséről szóló Emlékeztető szerint az osztályelnök „felvetette... annak a már bevált módszernek az alkalmazhatóságát, amely a preferenciát nem az ellenjelöltekre adott »nem« szavazattal, hanem az »igen« szavazatok mellé tett sorszámokkal fejezné ki...”

„Választhatóvá lehetne tenni a preferenciákkal (rangszámokkal) történő szavazást”. Szeretném remélni e javaslatának megvalósulását.

(4) Makara professzor javaslatai között szerepel az is, hogy „*A tudományos osztályok szabad kezet kaphatnának a szavazások sajátosságaiknak megfelelő eljárásrendjét illetően*”. Ezzel is csak egyetérteni tudok. Ez a megoldás egyébként már 2009-ben az Elnökségnek az akkori Elnök javaslatával egyetértő állásfoglalásában is szerepelt, „misperint az egyes osztályok maguk alakítsák ki a tagválasztás során alkalmazandó azt a *szavazási módszert*, amely a leghatékonyabban és egyértelműen határozhatja meg a jelöltek támogatottságának mértékét”. Sajnálatos módon azonban ez kiegészült az előbbinek ellentmondva azzal, hogy ugyanakkor tartsák be „az egyetlen (előre bejelentett) végső szavazásra vonatkozó egységes szabályt”. Ez utóbbi szabállyal kapcsolatban a tavalyi tagválasztás előtt azt ajánlottam, hogy „*a levelezőtagságra való alkalmasságnak* nemcsak az ajánlók, hanem az Osztály akadémikus tagjainak többsége által történő *megítélése és e tekintetben a sorrend, vagyis a preferencia kifejeződése* (ti. a támogatottság mértéke folytán) *egymástól el legyen választva*”, amit egyetlen szavazás keretében csak a rangsorolást kifejező pontozással véltem megvalósíthatónak.

(5) Makara professzor szerint: „*Indokolatlan a tudományos osztályok tagjelölési eljárásából kizárni a több forduló lehetőségét.*” Ez a felvetése kétségkívül nemcsak az előbbi, (4) pontban említettel van összhangban, hanem cikkének az (1) pontban hivatkozott megállapításával is.

Sajnos, nagyon kellemetlen emléket idéz fel az az egyetlen eset, amikor osztályunkon a levelezőtag-választás során egy *második fordulóra* került sor 2004-ben. Miután kiderült, hogy a szétszavazások következtében az akkor 5 (esetleg 6) helynek a betöltése nem sikerült, és a 12 kiváló jelölt közül csupán 3 érte el az 50% fölötti támogatottságot, míg 3 másik szinte csak határesetként alig maradt el attól, néhány osztálytag (köztük az összakadémiai tagválasztást előkészítő bizottság elnöke, három, korábban magas akadémiai tisztséget betöltő jogász és egy alkotmánybíró) egy második szavazás megtartását javasolta. Érvként nemcsak az hangzott el, hogy a vonatkozó szabály – pontatlan megfogalmazása folytán – nem tiltja azt, márpedig „amit a törvény nem tilt, azt szabad”, hanem egy olyan, nem hivatalos információ is, hogy némelyik más osztály is többfordulós szavazást tartott a kvóta kitöltéséig. Mint osztályelnök a javaslatot vitára bocsátottam, majd pedig (mivel csak két, bár nem kevésbé tekintélyes jogász részéről hangzott el kifejezett aggály) szavazásra is. A javaslat nagy többséggel történt elfogadása után a második szavazás az említett másik három jelöltnek is többségi támogatását eredményezte – anélkül, hogy a szavazati arányokat és az első szavazás nyomán kialakult rangsorolást módosította volna. Ezek után osztályelnökként,

vagyis mint az osztály választott vezetője, akinek kötelessége mindenkor az őt megválasztó közösség többségi állásfoglalását képviselnie (kivéve akkor, ha ez utóbbi nyilvánvalóan ellentétes valamilyen egyértelmű szabállyal, ami ez esetben eleve kizárt volt) természetesen úgy terjesztettem fel a hat jelöltet, hogy (bár egyesek erről le akartak beszélni) külön jeleztem az első és a második szavazás eredményét. Egyszermind kértem az Elnökséget, hogy egységesen, minden osztály esetében tekintse vagy elfogadhatónak az egynél több fordulót, vagy minősítse azt szabálytalannak, és javasoltam a vonatkozó szabályzat pontosítását is. Az Elnökség végül is csak a mi osztályunk e második szavazásának eredményét utasította el, miután egyetlen más osztály jelentése sem utalt több fordulóra.

Erre a kellemetlen esetre egyébként a vonatkozó szabály egyértelmű megfogalmazása esetén nem került volna sor, de még akkor sem, ha osztályunk fent említett néhány tekintélyes tagja nem érvel határozottan a második szavazási forduló mellett, ezáltal nagymértékben befolyásolva más osztálytagok véleményét is. Persze elkerülhető lett volna akkor is, ha „küszöbként” nincs előírva az „igen” szavazatoknak 50% fölötti aránya, amit – úgy tűnik – Makara professzor adott esetben lehetséges megoldásként javasol.

(6) Makara professzor cikkében voltaképpen csak ennek az 50% fölötti szavazati arálynak mint „döntési küszöbnek” a megváltoztatására vonatkozó megjegyzés, pontosabban a tagválasztásra vonatkozóan abból származható javaslat az, amelylyel nem tudok egyetérteni. Ő a jelenlegi szabályt azért tartja elméletileg hibásnak, mivel az „az egy hely betöltésének többségi döntési küszöbét alkalmazza a több hely egyfordulós szavazással betöltésénél”. Hivatkozik a szavazáselméletre, amely szerint „*több hely esetében olyan, 50%-nál alacsonyabb küszöbre volna szükség, amely megakadályozza a helyek számát meghaladó választási döntést, de eredményes sok jó jelölt esetében is*”.

Úgy vélem, nem lenne helyes tagválasztások esetében a támogató szavazatok arányának annál alacsonyabb küszöbét szabni meg, mint amilyen az akadémiai doktori eljárásban a doktori bizottságok és a Doktori Tanács számára előírt. Sőt, talán annál magasabb is indokolható lenne, legalábbis akkor, ha a szavazás jelenlegi rendjében feltárt fogyatékoságok megszűnének.

*

A fentiek alapján nagyon remélem, hogy a legközelebbi közgyűlésen Makara professzor észrevételei a szavazások szabályozásának fogyatékoságairól kellő figyelmet kapnak, és végre megfelelő korrekciókra kerül sor, különösen a levelező tagok választása terén. Ez utóbbival kapcsolatban legyen szabad még szóba hoznom ezúttal is a tagválasztás szabályainak más olyan fogyatékoságait is, amelyek nem tartoznak ugyan Makara professzor cikkének témakörébe, de amelyek ugyancsak korrekciókat vagy szabálykiegészítéseket kívánnának.

- (a) Az egyik ilyen a sokat vitatott (a tudományos életben nagyon is kétségbe vonható³) *korhatár*⁴, különösen annak gyakran merev alkalmazása, amely az ahhoz közel álló és az osztályokon megszavazott, de az adott kvótába be nem férő jelöltek későbbi újrajelölését gátolja.
- (b) Nem kevésbé vitatható *a betölthető helyekre vonatkozó kvóták kezelése*, mégpedig nemcsak mint korábban, vagyis azoknak a tagválasztás előtti elosztásának rendjében, amely együtt járt a kvóta által megszabott számú helyek ki nem töltése esetén a fennmaradó helyek központi elvonásával és más osztályoknak juttatásával, hanem az azt felváltó, a kvótáknak csak a szavazások utáni elosztásának rendjében is. Mindkét változat ellentétes ugyanis a kvóták olyan összetett kritériumok szerint történő, előzetesen gondos mérlegelést igénylő elosztásának az elveivel, amelyeket a Közgyűlés a tagválasztási irányelvekre vonatkozó egyik korábbi határozatában alapított meg. E szerint „a helyek elosztásakor az Elnökségnek figyelembe kell vennie az egyes osztályokon a két választás között elhunyt akadémikusok számát”, valamint tekintettel kell lennie „a férfiak és a nők arányára, a kis tudományterületek kiemelkedő képviselőire, az interdiszciplinaritás szempontjára, valamint tudományos tevékenység társadalmi, gazdasági hasznosságára”. Ezek a kritériumok a be nem töltött helyek szavazásokat követő gyors újraelosztása során nem tudnak kellően érvényre jutni – szemben az érdekérvényesítő törekvésekkel.

Mindennek az is a következménye, hogy az osztályok igyekeznek mindenáron betölteni a kvótában kapott üres helyeket – akár van annyi kiváló jelöltjük, akár nincs az adott tagválasztási évben.

Helyesebb lenne tehát visszatérni a kvóták tagválasztó szavazások előtti, az említett szempontok szerint történő elosztására, de a be nem töltött helyek elvonása, újraelosztása nélkül. E helyett az adott osztály számára fenn kellene tartani azokat a legközelebbi tagválasztásig. Ily módon lehetőség nyílna arra, hogy amikor épp kevés a valóban levelező tagságra érdemes jelölt, akkor az illető osztály nem tölti be a kapott összes helyet, hogy azután

³ Bármilyen korhatár alkalmazása a tudomány művelőinek esetében – ahogy ezt a Nobel-díjas Oláh professzor annak idején hazalátogatása során megjegyezte – értelmetlen és indokolatlan.

⁴ A 70 éves korhatár alkalmazásának egyetlen indoka csak az akadémiai létszámkereteknek a sajátos meghatározása lehet. Minden más szempontból irreális, elfogadhatatlan és diszkriminatív, minthogy a tudományos tevékenység – eltérően a foglalkozások többségétől – egyáltalán nem függ az életkortól.

A levelező tagságra jelölhetőek esetében – igaz, csupán ajánlasként – a 60 éves korhatár megjelölése annál is inkább indokolatlan és zavaró hatású, mivel a feltételül szabott akadémiai doktori cím (általában már érett korban történt) megszerzését követő, többnyire sok évet felölelő időszak teljesítményét kell alapul venni.

legközelebb, amikor kisebb az új kvóta, vagy több annál a jó jelölt, akkor ne legyen gondja ezek előterjeszthetőségével.

Mivel pedig az akadémiai tagsági arányok javítása és újabb diszciplínák jeles művelőinek megválasztása – új kimagasló teljesítmények és tudós kiválóságok előre nem látható, illetve jósolható megjelenése miatt – a jövőben mindinkább szükségessé válhat, *rugalmas megoldásra* van szükség.

- (c) Komoly probléma az *esélyegyenlőség* biztosítása a levelező tagságra ajánlások tekintetében. Azoknak az arra egyébként érdemes akadémiai doktoroknak, akik valamely, az illetékes tudományos osztályon belül akadémikus tagokkal nem vagy csak csekély mértékben képviselt tudományterülethez tartoznak, *aligha egyenlő az esélye* azokéval, akik a többségben lévő osztálytagok tudományágához, illetve szakterületéhez tartoznak. Amint azt Csaba Lászlóval és Zalai Ernővel közös cikkünkben (Magyar Tudomány, 2015/9. sz. 1123. o.) megjegyeztük: „...lényegesen nagyobb esélye van három akadémikus ajánlására annak, aki azok vagy legalább némelyikük szakterületén (pláne munkahelyén) tevékenykedik, és így közelebről is ismert”.

Ezért felvetettük *a hagyományos ajánlási rendszer kiegészítéseként a levelező tagságra történő ajánlások vonatkozásában is a pályázat lehetőségének bevezetését*. Ez esélyt adna olyanok számára is, akik az adott osztály akadémikus tagjai számára csupán azért nem eléggé ismertek, mert olyan szakterület művelői, amelynek nincs képviselője az előbbieik között. „Ellensúlyozhatná az akadémikus ajánlásoknál olykor óhatatlanul szerepet játszó szubjektív szempontokat, a munkatársi, beosztotti, illetve tanítványi körből történő kiválasztást.” A pályázatokat „a tudományos osztály által kijelölt három akadémikus értékelné, akiknek egybehangzó támogató javaslata lenne a feltétele annak, hogy az osztály azt egy annak alapján megfogalmazott ajánlásként elfogadja”.

Bár minden bizonnyal még több más probléma is felvethető, és az említettekre egyéb megoldások is javasolhatók, Makara professzor cikkére reagálva csupán ennyit kívántam elmondani.